शोध निर्देशक : ऋषीश्वर अधिकारी
पद : शिक्षण सहायक

तारानाथ शर्माको उपन्यासकारिताको अध्ययन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र सङ्काय
अन्तर्गत महेन्द्ररत्न बहुमुखी क्याम्पस इलाम, नेपाली विभागको
स्नातकोत्तर तह द्वितीय वर्षको दसौं पत्रको
प्रयोजनका लागि
प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधार्थी
यशोदादेवी सुवेदी
परीक्षा क्रमांक : १०१२४
त्रि.वि.वि. दर्ता नम्बर : ९-१-१-८३८- ९७
महेन्द्ररत्न बहुमुखी क्याम्पस
नेपाली विभाग, इलाम
२०७५

शोधनिर्देशकको मन्तव्य

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र सङ्काय अन्तर्गत महेन्द्ररत्न बहुमुखी क्याम्पस इलाम, नेपाली विभागको स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको दशौं पत्रको प्रयोजनको लागि शोधार्थी **यशोदादेवी सुवेदी**ले **तारानाथ शर्माको उपन्यासकारिताको अध्ययन** मेरो निर्देशनमा रहेर तयार गरी प्रस्तुत गर्नु भएको हो । निरन्तरको प्रयत्न तथा परिश्रमपूर्वक शोधखोज गरी तयार पारिएको यस शोधपत्रप्रति म सन्तुष्ट छु र आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि महेन्द्ररत्न बहुमुखी क्याम्पस इलाम, नेपाली विभाग समक्ष सिफारिस गर्दछु ।

मितिः

वि.सं.: २०७५/०४/०१
इ.सं.: १७ जुलाई, २०१८

....

(शोधनिर्देशक)
ऋषीश्वर अधिकारी
शिक्षण सहायक
महेन्द्ररत्न बहुमुखी क्याम्पस
नेपाली विभाग, इलाम

त्रिभुवन विश्वविद्यालय
मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र सङ्काय अन्तर्गत
नेपाली विभाग इलाम

स्वीकृति-पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र सङ्काय अन्तर्गत महेन्द्ररत्न बहुमुखी क्याम्पस इलामका विद्यार्थी **श्री यशोदादेवी सुवेदी**ले नेपाली विषयको स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको दशौं पत्रको प्रयोजनका लागि प्रस्तुत गरेको ***तारानाथ शर्माको उपन्यासकारिताको अध्ययन*** शीर्षकको यो शोधपत्र स्वीकृत गरिएको छ ।

मूल्याङ्कन समिति : **हस्ताक्षर**

१. सरिता निरौला ....

उप-प्राध्यापक

विभागीय प्रमुख

२. ऋषीश्वर अधिकारी ....

शिक्षण सहायक

शोधनिर्देशक

३. ....

सहप्राध्यपक

वाह्य परीक्षक

मिति :

वि.सं.: २०७५/०४/०४

इ.सं.: २० जुलाई, २०१८

कृतज्ञता-ज्ञापन

प्रस्तुत शोधपत्र मैले त्रिभुवन विश्वविधालय मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र सङ्काय अन्तर्गत महेन्द्ररत्न बहुमुखी क्याम्पस इलाम, नेपाली विषयको स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको दसौँ पत्रको प्रयोजनका लागि तयार पार्न आदरणीय गुरु ऋषीश्वर अधिकारी ज्यूको निर्देशनमा तयार गरिएको हो । आफ्नो अति व्यस्त जीवनमा अति अमूल्य समय दिई मलाई समुचित सुझाव तथा सल्लाह दिएर मार्ग निर्देशन समेत दिनु भएर यस शोधकार्यको लेखनमा अभिप्रेरित गर्नुहुने शोध निर्देशक श्रद्धेय गुरुज्यूप्रति म हार्दिक आभार एवम् कृतज्ञता प्रकट गर्दछु ।

मलाई पढाइमा प्रेरणा र हौसला प्रदान गर्दै यो अवस्थामा ल्याइपुऱ्याइ यो शोधपत्रका लागि पनि उचित वातावरण प्रदान गर्नुहुने श्रीमान् धर्मप्रसाद दाहाललाई धन्यवाद दिन चाहान्छु । साथै यो शोधपत्र तयारी पार्ने अमुल्य सल्लाहसुझाव र सामग्री उपलब्ध गराई आवश्यक सहयोग गर्नुहुने आदरणीय मामा गुरुप्रसाद पोखरेल तथा सोधपत्रको पाण्डुलिपिलाई यथासम्भव सुद्धताका साथ टङ्कन गरी सहयोग गर्नुहुने आइसफ्ट कम्प्यूटरका जनक रेग्मीप्रति कृतज्ञता प्रकट गर्दछु ।

अन्त्यमा प्रस्तुत शोधपत्र समुचित मूल्याङ्कनका लागि त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र सङ्काय अन्तर्गत नेपाली विभाग महेन्द्ररत्न बहुमुखी क्याम्पस इलाम समक्ष पेश गर्दछु ।

मिति :

वि.सं.: २०७५/०३/२७
इ.सं.: ११ जुलाई, २०१८

यशोदादेवी सुवेदी
महेन्द्ररत्न बहुमुखी क्याम्पस
नेपाली विभाग, इलाम

शोधसार

शोधपत्रको शीर्षक : 'सुकरातका पाइला' र 'मणिपुरको चिठी' उपन्यासको तत्वगत आधारमा तुलनात्मक अध्ययन

शोधप्रयोजन : प्रस्तुत शोधपत्र त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र सङ्काय, महेन्द्ररत्न बहुमुखी क्याम्पस, इलामको नेपाली विभाग अन्तर्गगत स्नातकोत्तर तह नेपाली विषयको दोस्रो वर्ष दशौं पत्रको प्रयोजनार्थ तयार गरिएको हो ।

शोध निर्देशक :

ऋषीश्वर अधिकारी

शिक्षण सहायक

नेपाली विभाग

महेन्द्ररत्न बहुमुखी क्याम्पस, इलाम ।

शोधार्थी :

यशोदा दाहाल

शैक्षिक सत्र : २०६७/२०६८

प्रस्तुत मिति :

वि.सं. २०७४

२०१८

प्रस्तुत शोधपत्रको शीर्षक 'सुकरात पाइला' र 'मणिपुरको चिठी' उपन्यासको तत्वगत आधारमा तुलनात्मक अध्ययन रहेको छ । यो शोधपत्र निमार्ण गर्दा यस भित्र समावेश गरिएका मुख्यमुख्य कुराहरुलाई सोधसारका रुपमा यस प्रकार प्रस्तुत गरिएको छ ।

पहिलो परिच्छेदमा यस शोधपत्रको सामान्य रुपरेखा प्रस्तुत गरिएको छ । जस अन्तर्गत शोध शीर्षक, शोधकार्यको प्रयोजनको विषय परिचय, समस्या कथन, शोधकार्यको उद्देश्यहरु, पूर्वकार्यको समीक्षा, शोधकार्यको औचित्य, महत्व र उपयोगिता, शोध कार्यको सीमाङ्कन, सामग्री सङ्कलन तथा अध्ययन विधि, सैद्धान्तिक शोधविधि, शोधपत्रको रुपरेखा सम्बन्धी विवरण प्रष्ट पारिएको छ ।

दोश्रो परिच्छेदमा गोविन्दराज भट्टराईको संक्षिप्त परिचय शीर्षक राखि, गोव्न्दिराज भट्टराईको जन्म, शिक्षादिक्षा, दाम्पत्य जीवन र पारिवारिक स्थिति, जागीरका विभिन्न क्रम भ्रमण, सम्मान तथा पुरस्कार, लखनको थालनी र प्रकाशित कृतिहरु गोविन्दराज भट्टराईको व्यक्तित्व, व्यक्तित्वका विभिन्न पाटाहरुका विभिन्न उपशीर्षक राखी जस्तैः उपन्यासकार व्यक्ति, निवन्धकार व्यक्तित्व,कवि, समालोचक, अनुपादक सम्पादक शिक्षक प्रशाशनिक, संस्थागत शोध निर्देशक व्यक्तित्व, आदिको बारेमा सङ्क्षिप्त रुपमा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तेस्रो परिच्छेदमा उपन्यासको सैद्धान्तिक परिचयको शीर्षक अन्तर्गत उपन्यासको परिचय, उपन्यास शब्दको बनावट, उपन्यासको परिभाषा, स्वदेशी तथा विदेशी विद्धावनले दिइएका परिभाषाहरु, निष्कर्ष, उपन्यासका तत्वहरुः कथानक पात्रविधान, परिवेश, देशकाल, पर्यावरण उद्धेश्य शीर्षक, भाषाशैली, दृष्टिविन्दु साथै उपन्यास कालको विकास कम तीन चरणमा विभाजन गरी प्राथमिक, माध्यमिक, आधुनिक कालको शीर्षकहरु राखी चर्चा गरिएको छ । यसै शीर्षक आधुनिक काल अन्तर्गतका विभिन्न धारा अन्तर्गत आन्दोमुख यथार्थवादी धारा, स्वच्छन्दतावादी धारा, सामाजिक, आलोचनात्मक, विसङ्गतिवादी, अस्तित्ववादी, समाजवादी, नवचेतनामूलक धाराका प्रवृत्तिलाई पनि सङ्क्षिप्त रुपमा यस परिच्छेदमा राखिएको छ ।

चौथो परिच्छेदमा गोविन्दराज भट्टराईको औपन्यासिक यात्रा तथा उहाँका नेपाली उपन्यास साहित्यमा योगदानका बारे चर्चा गरिएको छ ।

पाँचौ परिच्छेदमा उनको उपन्यास सुकरातका पाइला र मणिपुरको चिठ्ठी उपन्यासको परिचय दिइएको छ । यसै परिच्छेद अन्तर्गत सुकरातका पाइला मणिपुरको

चिठ्ठी उपन्यासको तत्वगत आधारहरु कथानकको समान पक्ष र भिन्नताको तुलना पात्र विधानको समान पक्ष र भिन्नताको तुलना परिवेशका आधारमा समान पक्ष र असमानता बीच दृष्टिविन्दुका आधारमा तुलना, समान पक्ष र असमानता बीच तुलना, त्यसै गरी भाषाशैली, देकाल परिवेश उद्देश्य र शीर्षकको समानता पक्ष र असमानता पक्षको भिन्नतालाई तालिकामा स्पष्ट रुपमा देखाइएको छ ।

छैटौं परिच्छेदमा यस शोध पत्रको बारेमा संक्षिप्त रुपमा साराशं लेखिएको छ । यस परिच्छेदमा शोधपत्रको उपसंहारलाई र निष्कर्षलाई प्रस्तुत गरिएको छ ।

यसरी गोविन्द राज भट्टराईका दुवै उपन्यासको तुलनात्मक अध्ययन गरी उक्त उपन्यासले देखाउन खोजिएका नेपाली समाजको तत्कालीन यथार्थलाई यस शोधपत्र खन्तर्गत राखिएको छ । छैंटौं परिच्छेद अर्न्तात परिशिष्ट र सन्दर्भ ग्रन्थ सूचीलाई क्रमागत रुपमा स्पष्टसँग उल्लेख गरिएको छ ।

विषय सूची

शीर्षक **पृष्ठ संख्या**

पहिलो परिच्छेद
शोधपरिचय

१.१ शोधशीर्षक	१
१.२ शोधकार्यको प्रयोजन	१
१.३ विषयपरिचय	१
१.४ समस्याकथन	२
१.५ शोधकार्यको उद्देश्य	२
१.६ पूर्वकार्यको समीक्षा	२
१.७ शोधपत्रको औचित्य, महत्व र उपयोगिता	४
१.८ अध्ययनको सीमाङ्कन	४
१.९ सामगी सङ्कलन विधि	५
१.१० सैद्धान्तिक ढाँचा र शोधविधि	५
१.१२ शोधपत्रको रूपरेखा	५

दोस्रो परिच्छेद
तारानाथ शर्माको सङ्क्षिप्त परिचय

२.१ तारानाथ शर्माको जीवनी	६
२.१.१ जन्म र जन्मस्थान	६
२.१.२ बाल्यकाल	६
२.१.३ शिक्षादीक्षा	६
२.१.४ पारिवारिक अवस्था	८
२.१.४.१ विवाह र सन्तान	८
२.१.४.२ आर्थिक अवस्था	८
२.१.५ कार्यक्षेत्रमा प्रवेश	८
२.१.५.१ अध्यापन	८
२.१.५.२ सम्पादन	९
२.१.५.२.१ पत्रपत्रिका	९
२.१.५.२.२ पुस्तक	९
२.१.५.३ संस्थागत संलग्नता	१०
२.१.६ भ्रमण	१०
२.१.७ साहित्यिक क्षेत्रमा प्रवेश	१०
२.१.७.१ लेखनका लागि प्रेरणा र प्रभाव	१०
२.१.७.२ लेखन प्रारम्भ	११

२.१.७.३ प्रकाशित पुस्तकाकार कृतिहरू ११
२.१.७.३.१ निबन्ध सङ्ग्रह ११
२.१.७.३.२ समालोचना १२
२.१.७.३.३ उपन्यास १२
२.१.७.३.४ कथासङ्ग्रह १२
२.१.७.३.५ भाषा १२
२.१.७.३.६ सामाजिक सेवाका पुस्तकहरू १३
२.१.७.३.७ अनुदित पुस्तकहरू १३
२.१.८ सम्मान तथा पुरस्कार १४
२.१.९ जीवनदर्शन १४
२.२ तारानाथ शर्माको व्यक्तित्व १५
२.२.१ पृष्ठभूमि १५
२.२.२ शारीरिक व्यक्तित्व १५
२.२.३ व्यक्तित्वका विभिन्न पाटा १५
२.२.३.१ साहित्यिक व्यक्तित्व १६
२.२.३.१.१ समालोचक व्यक्तित्व १६
२.२.३.१.२ निबन्धकार व्यक्तित्व १७
२.२.३.१.३ उपन्यासकार व्यक्तित्व १७
२.२.३.१.४ कथाकार व्यक्तित्व १८
२.२.३.१.५ कवि व्यक्तित्व १८
२.२.३.१.६ सम्पादक व्यक्तित्व १८
२.२.३.२ साहित्येत्तर व्यक्तित्व १९
२.२.३.२.१ प्राध्यापक व्यक्तित्व १९
२.२.३.२.२ भाषावैज्ञानिक व्यक्तित्व १९
२.२.४ जीवनी र व्यक्तित्वबीच अन्तरसम्बन्ध २०

तेस्रो परिच्छेद
उपन्यासको सैद्धान्तिक परिचय

३.१ उपन्यासको सङ्क्षिप्त परिचय २१
३.२ उपन्यास शब्दको बनावट २१
३.३ उपन्यासको परिभाषा २२
३.३.१ शब्दकोशहरुले दिएका परिभाषा २२
३.३.२ विभिन्न विदेशी तथा श्वदेशी विद्धवानका परिभाषा २२
३.३.३ भारतीय विद्वानका परिभाषा २३
३.४ उपन्यासका तत्वहरू २३
३.४.१ कथानक २४

३.४.२ चरित्र चित्रण २४
३.४.३ पर्यावरण २५
३.४.४ देशकाल २५
३.४.५ वातावरण २५
३.४.६ उद्देश्य २५
३.४.७ दृष्टिबिन्दु २६
३.४.७.१ बाह्य तथा तृतीय पुरुष दृष्टिबिन्दु २६
३.४.७.२ आन्तरिक तथा प्रथम पुरुष दृष्टिबिन्दु २७
३.५ भाषाशैलीय विन्यास २७
३.६ शीर्षक सार्थकता २८
३.७ उपन्यासको विकास २९
३.७.१ पौरस्त्यमा ३०
३.७.२ नेपाली उपन्यासको विकासक्रम ३१
३.७.२.१ प्राथमिक काल ३२
३.७.२.२ माध्यमिक काल ३२
३.७.२.३ आधुनिक काल ३४
३.८ उपन्यासको वर्गीकरण ३५
३.८.१ आदर्शोन्मुख यथार्थवादी ३६
३.८.२ स्वच्छन्दतावादी नेपाली उपन्यास ३७
३.८.३ सामाजिक यथार्थवादी उपन्यास ३७
३.८.४ आलोचनात्मक यथार्थवादी उपन्यास ३८
३.८.५ मनोविश्लेषणात्मक उपन्यास ३९
३.८.६ विसङ्गतिवादी उपन्यास ३९
३.८.७ अस्तित्ववादी उपन्यास ४०
३.८.८ समाजवादी यथार्थवादी उपन्यास ४१
३.८.९ नवचेतनामूलक उपन्यास ४२
३.८.१०. विनिर्माणवादी उपन्यास ४४

चौथो परिच्छेद
शर्माको उपन्यासको विश्लेषण

४.१ 'ओझेल पर्दा' उपन्यासको विश्लेषण ४६
४.२ 'मेरो कथा' उपन्यासको विश्लेषण ५६
४.३ 'सुली' उपन्यासको विश्लेषण ६६
४.४. झझल्को उपन्यासको विश्लेषण ७७
४.५ नेपालदेखि अमेरिकासम्म उपन्यासको विश्लेषण ८६

पाँचौं परिच्छेद

तारानाथ शर्माका औपन्यासिक प्रवृत्ति

५.१ सामाजिक यथार्थवादी उपन्यासकार ९८
५.२ आलोचनात्मक यथार्थवादी उपन्यासकार ९९
५.३ साम्प्रदायिक भावनाको विरोध गर्दै मानवतावादी दृष्टिकोण प्रक्षेपण ९९
५.४ सामाजिक विकृति र विसंगतिप्रति व्यङ्ग्य १००
५.५ प्रवासी नेपाली जनजीवनको प्रस्तुतीकरण १००
५.६ नेपाली जनजीवनप्रति अगाध आस्था १०१
५.७ राष्ट्रवादी उपन्यासकार १०१
५.८ भाषाशैलीगत प्रवृत्ति १०१

छैंटौं परिच्छेद

उपसंहार १०२
सम्भावित शोधशीर्षकहरु १०८
सन्दर्भग्रन्थ सूची

चिन्हको प्रयोग र सङ्क्षेपीकरण

सङ्क्षिप्त रुप	पूर्ण रुप
...	केही अंश छोडिएको
()	कोष्ठक चिन्ह
' '/" "	उद्धरण
/	र, वा
-	योजक चिन्ह
*	परिच्छेद समाप्त
अप्र	अप्रकाशित
आई.ए.	इन्टमिडिएट अफ कमर्स
आर्.ए.	इन्टरमिडिएट अफ कमर्स
आर्.ए.	नेपाल वायुसेवा
ई.स.	ईस्वी संवत्
एम्.ए.	मास्टर अफ आर्टस्
ए.व.	एकवचन
क्र.स.	क्रम सङ्ख्या
गा.वि.स.	गाउँ विकास समिति
गो.प	गोरखापत्र
दो.सं.	दोस्रो संस्करण
ते.सं.	तेस्रो संस्करण
चौ.सं.	चौथो संस्करण
छै.सं.	छैटौं संस्करण
डा.	डाक्टर
त्रि.वि.	त्रिभुवन विश्वविधालय
त्रै.	त्रैमासिक
ने.रा.प्र.प्र.	नेपाल राजकीय प्रज्ञा प्रतिष्ठान
पृ.	पृष्ठ
प्र.	प्रकाशन

प्रा.	डा.प्राध्यापक डाक्टर
प्रा.लि.	प्राइवेट लिमिटेड
एम.ए.	मास्टर्स इन आर्टस्
पि.एच.डी.	डाक्टर अफ फिलोसोपी
मा.	मासिक
वि.स.	विक्रम संवत्
स्व.	स्वर्गीय
सम्पा.	सम्पाद्धन/सम्पादक
साप्ता.	साप्ताहिक
सा.प्र.	साझा प्रकाशन

*